

Wijaczka, Jacek

"Gelehrte Kontakte zwischen Finnland und Göttingen zur Zeit der Aufklärung. Ausstellung aus anlass des 500-jährigen Jubiläums des finnischen Buches", Göttingen 1988 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 37/1, 134-138

1992

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Gelehrte Kontakte zwischen Finnland und Göttingen zur Zeit der Aufklärung. Ausstellung aus anlass des 500-jährigen Jubiläums des finnischen Buches. (Gemeinsame Ausstellung d. Univ. – Bibliothek Helsinki u. d. Niedersachs. Staats – u. Univ. – Bibliothek Göttingen vom 24. 9. 1988 bis 25. 10. 1988 im Niedersachs. Staats – u. Univ. – Bibliothek Göttingen). Gesamted.: Hakli Esko, Göttingen 1988, ss. 171.

W 1988 r. minęło 500 lat od wydrukowania pierwszej fińskiej książki. W związku z tą rocznicą w Finlandii obchodzono "rok książki". Zorganizowano wówczas wiele imprez, a jedną z nich była wystawa zatytułowana "Naukowe kontakty między Finlandią a Getyngą w okresie Oświecenia", zorganizowana wspólnie przez Bibliotekę Uniwersytecką w Helsinkach (jest ona zarazem fińską Biblioteką Narodową) oraz Dolnosaksońską Państwową i Uniwersytecką Biblioteką w Getyndze. Obejrzieć ją można było w Hanowerze i Getyndze. Pokłosiem tejże wystawy jest recenzowane wydawnictwo, które ukazało się pod takim samym tytułem, jak wystawa. Składa się ono z pięciu artykułów i katalogu wystawy, poprzedzonych kilkoma okolicznościowymi przedmowami.

Historyczne przysłanki kontaktów niemiecko-fińskich przed 1800 r. (*Die historischen Voraussetzungen deutsch-finnischer Begegnungen vor 1800*) przedstawił Edgar Hösch (s. 13-30). Kontakty te zapoczątkowali kupcy niemieccy, głównie hanzeatyccy, którzy na Północy szukali produktów leśnych, futer, skór itd., w zamian oferując między innymi sól, sukno niderlandzkie i inne towary kramarskie. O intensywności tych kontaktów świadczy fakt, że fiński handel zagraniczny do XVI w. prowadzili wyłącznie kupcy niemieccy. Pozostawili oni trwałe ślad w życiu społecznym i kulturalnym Finlandii, która dla wielu z nich stała się drugą ojczyzną. Między innymi katedrę w Porvoo zbudował w połowie XV w. pochodzący z Rostocku Carsten Nübuhr.

Nową fazę w stosunkach niemiecko-fińskich zapoczątkowała reformacja. Biskupi i członkowie kapituły w Turku (Abo) zdobywali wyższe wykształcenie z reguły na uniwersytetach środkowoeuropejskich. Przyszły reformator Finlandii, Michael Agricola (około 1510-1570) studiował w latach 1536-1539 na uniwersytecie w Wittenberdze, gdzie był uczniem i przyjacielem M. Lutra i F. Melanchtona. M. Agricola został później biskupem Turku i przyczynił się do zwycięstwa reformacji w Finlandii. W XVII w. również istniały kontakty niemiecko-fińskie, np. jazda fińska brała udział w wojnie trzydziestoletniej, a nie ustały one i w XVIII w.

Esko Hakli z kolei (s. 31-46) przedstawił związki najstarszej literatury fińskiej z Niemcami (*Die älteste Literatur Finnlands und ihr deutscher Hintergrund*). Do rozprzestrzenienia się sztuki drukarskiej z Europy Środkowej na kraje skandynawskie najbardziej przyczyniła się Lubeka. Do najlepszych drukarzy w tym mieście w drugiej połowie XV w. należał Bartholomaeus Gothan. On to pierwszy wydrukował w Niemczech mszały (w 1479 i 1480 r.), które do tej pory sprowadzano najczęściej z Italii. Jesienią 1487 r. Gothan przeniósł się do Sztokholmu, gdzie w roku następnym wydrukował *Missale Abonense*, pierwszą książkę przeznaczoną dla Finlandii. Zamówiona ona została przez biskupa Turku Konrada Bitza, wydrukowana została na papierze i na pergaminie, a liczyła 266 kart formatu folio. Na początku książki znajdował się kolorowy drzeworyt przedstawiający patrona fińskiego Kościoła katolickiego, św. Henryka, którego otaczali: biskup K. Bitz, proboszcz katedry w Turku Magnus Sarkilahti i dwaj klerycy. W czasach katolickich wydrukowano jeszcze jedną książkę dla Finlandii, *Manuale seu Exequiale Abonense*, zamówioną przez ostatniego rzymsko-katolickiego biskupa fińskiego Arvida Kurcka. Ukazała się ona w 1522 r. w Halberstadt w drukarni Laurentiusa Stuchsa. Nie wiadomo jednak, ile jej egzemplarzy dotarło do Finlandii przed wprowadzeniem tam reformacji, dzięki której powstała samodzielna literatura fińska. Jednym z celów studiów wspomnianego już Michaela Agricoli było poznanie języków umożliwiających przetłumaczenie Biblii na język fiński. Agricola stał się w związku z tym nie tylko „reformatorem Finlandii”, ale i „ojcem” fińskiego języka literackiego. Z jego licznych publikacji na pierwszym miejscu trzeba wymienić *ABC kiria*, której pierwsze wydanie ukazało się w 1543 r. Natomiast pierwsza fińska drukarnia powstała dopiero w 1642 r. w Turku, a przywilej druku otrzymał założony tam dwa lata wcześniej uniwersytet.

Sylwetki fińskich uczonych, którzy w ciągu XVIII w. przebywali w Getyndze, przedstawił (s. 47-78) Simo Heininen (*Finnische Gelehrte in Göttingen während des 18. Jahrhunderts*). Byli to: Orientalista i teolog Cárł Abraham Clewberg (1712-1765), polihistor i profesor retoryki Henryk Gabriel Porthan (1739-1804) oraz matematyk Anders Johan Lexell. Przy ostatnim z wymienionych Heininen nie podaje lat jego życia, w przeciwieństwie do dwóch poprzednich. Uważny czytelnik znajdzie jednak tę informację na s. 153, gdzie dwukrotnie podana jest data życia Lexella, prawidłowa (1740-1784) i mylna (1740-1748 – pod ilustracją nr 98), co jest oczywiście winą chochlika drukarskiego. Artykuł zawiera dwa załączniki: pierwszy to wykaz omówionych na łamach „Göttingischen

Gelehrten Anzeigen” prac powstałych na uniwersytecie w Turku, drugi to list historyka Christiana Friedricha Ruhsa do H. G. Porthana, napisany w Getyndze 3 sierpnia 1801 r.

Artykuł Ericha Kunze (s. 79-120) dotyczący kontaktów naukowych pomiędzy uniwersytetami w Getyndze i Turku (*Zur Geschichte der wissenschaftlichen Beziehungen zwischen der Georgia Augusta und der Academia Abonensis*) składa się z dwóch części. W pierwszej autor przedstawił profesorów uniwersytetu getyńskiego, Albrechta Hallera (1708-1777) i Augusta Ludwika Schlozera (1735-1809), jako recenzentów publikacji uczonych fińskich (s. 79-90). Do tej części dołączony został wykaz prac uczonych fińskich zamieszczonych przez Hallera w jego pracy *Bibliotheca botanica*, T. 2, Zurich (s. 91-95). W drugiej części artykułu Kunze przedstawił postać Christiana Gottloba Heyne (1729-1812). w okresie sprawowania przez niego urzędu dyrektora biblioteki uniwersyteckiej w Getyndze (1764-1812) zaczęto masowo kupować książki fińskie, co spowodowało, że w niedługim czasie w Getyndze znajdowały się takie pozycje, których nie było nawet w bibliotece w Uppsali. Ch.G. Heyne, który sam był filologiem, interesował się językiem fińskim i Finlandią. Artykuł E. Kunzego zawiera trzy dodatki: pierwszy to zgromadzony przez profesora uniwersytetu w Lund, Johana Lundblada, a kupiony od niego przez bibliotekę w Getyndze spis publikacji uczonych pracujących w Turku, drugi to napisana przez Ch. G. Heynego recenzja pracy H. G. Porthana *De poesi Fennica*, zamieszczona na łamach „Göttingischen Gelehrten Anzeigen”. Trzeci dodatek to także recenzja jednej z prac H.G. Porthana, napisana tym razem przez Krzysztofa Wilhelma Ludeke.

W ostatnim artykule pióra Simo Heininena (s. 121-139), autor omówił zasób starej literatury fińskiej w bibliotece w Getyndze, literatury wydanej do 1828 r. (*Alte finnische Literatur in der Niedersächsischen Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen*). Zasób ten wynosi ogółem 327 pozycji, w tym: prace w języku fińskim – 15, prace wydrukowane w Finlandii – 255, prace wydrukowane za granicą, a dotyczące Finlandii – 57. Na s. 125-139 S. Heininen wymienił tytuły tychże prac. Jednym z najciekawszych zabytków literatury fińskiej w zbiorach Getyngii jest wydana w 1642 r. w Sztokholmie pierwsza Biblia w języku fińskim. Rarytasem jest także Nowy Testament wydany przez Ślązaka Tobiasza Plaschinga w Halle w 1740 r.

Na s. 143-171 znajduje się katalog wystawy. Całość wydawnictwa uzupełnia 114 ilustracji.

Autorzy poszczególnych artykułów wiele piszą o uniwersytecie w Getyndze, żaden jednak nie podał ani dokładnej daty jego założenia, ani kto był jego twórcą. Sprawa ta wydaje się istotna dla czytelnika polskiego, który w literaturze polskojęzycznej znajduje różne informacje na ten temat. Pomysł założenia uniwersytetu w Getyndze wyszedł od elektora hanowerskiego Jerzego Augusta (stąd nazwa Georg-August-Universität). Jego wykonanie powierzył swemu ministrowi, baronowi Gerlachowi Adolfowi Münchhausenowi, którego zabiegi spowodowały, że uniwersytet ostatecznie powstał⁴. Pierwszy wykład odbył się 14 października 1534 r.; 7 grudnia 1736 r. uniwersytet otrzymał podstawy prawne i statuty, a uroczysta inauguracja miała miejsce 17 września 1737 r.

Warto też byłoby wyraźniej podkreślić, że to uniwersytetowi w Getyndze, który był uczelnią państwową, przypadła dziejowa rola zrealizowania zasady wolności nauczania i nauki. Pierwsze miejsce w nauczaniu, zamiast teologii, zajęły tam prawo, nauki historyczne i matematyczno-przyrodnicze. Dlatego też ściągała tam młodzież z całej Europy. O tym, jak doskonale zaopatrzona była tamtejsza biblioteka, przekonał się między innymi Jan Śniadecki, który pisał: „Jakoż mam bibliotekę getyńską za największą pomoc do gruntownej nauki, jako bogatą w autorów prawie wszystkich narańców”⁵.

Szkoda, że S. Heininen pisząc o Finach studiujących w Getyndze w okresie Oświecenia (s. 53 nn) nie pokusił się o podanie liczby Finów studiujących w tym czasie na innych uniwersytetach niemieckich, tak jak to uczynił - w innej swojej pracy - dla okresu reformacji. Okazałoby się wówczas, czy Getynga była w okresie Oświecenia tym uniwersytetem niemieckim, który przyciągał najwięcej młodzieży z Finlandii. Takim ośrodkiem w XVI w. była Wittenberga, gdzie w latach 1531-1600 studiowało 29 Finów, podczas gdy na innych uniwersytetach niemieckich: w Rostocku - 24, Helmstedt - 13, Jenie - 9, Frankfurcie nad Odrą - 5, Królewcu - 4, Greifswaldzie - 5, Lipsku - 3, Tybindze - 2, a w Wiedniu 1 osoba⁶.

Zgadając się z Tadeuszem Cieślakiem⁷, że bariera językowa nie jest zbytnią przeszkodą w poznaniu dziejów Finlandii, zaznaczyć jednak trzeba, że czytelnik polski niezbyt wiele wie o jej historii. Omawiana zaś praca z pewnością może przyczynić się do poszerzenia wiedzy o kraju,

4 G. Selle: *Die Georg-August-Universität zu Göttingen 1737-1937*, Göttingen 1937, s. 17.

5 H. Barycz: *Z dziejów polskich wędrowek naukowych za granicą*, Wrocław 1969, s. 359.

6 S. Heininen: *Die finnischen Studenten in Wittenberg 1531-1552*, Helsinki 1980, s. 98-99.

7 T. Cieślak: *Historia Finlandii*, Wrocław 1983.

który podobnie jak Polska – już od średniowiecza – był miejscem styku między kulturami zachodnio-łacińską w wschodnio-bizantyńską.

Jacek Wijaczka
(Kielce)

Vladimir Křižek: *Kulturgeschichte des Heilbades*, Edition Leibzig, 1990, ilustr.

Omawianie, wydanej w 1990 r. przez Edition Leibzig książki Vladimira Křižeka *Kulturgeschichte des Heilbades* jest taką samą przyjemnością jak i jej czytanie. Jest to bowiem książka niezwykle udana zarówno co do treści, sposobu jej przedstawienia, bogactwa materiału ilustracyjnego, jak i pod względem staranności edycji. Dzięki zamieszczeniu 127 całostronowych ilustracji i wtopieniu w tekst 80 rycin *Dzieje Zakładów Zdrojowo-Kąpielowych* Vladimira Křižeka stają się czymś pośrednim pomiędzy albumem a książką historyczną o bardzo bogatej treści merytorycznej. Jeżeli piszę "czymś pośrednim", to nie oznacza to dezaprobaty, a wręcz przeciwnie. Można by bowiem zarówno określić omawianą książkę jako bogato ilustrowaną, wyczerpującą, wielowątkową opowieść o rozwoju kąpielisk uzdrowiskowych. Można też nazwać to wydawnictwo pięknym albumem, w którym starannie dobrane ilustracje doskonale odpowiadają znakomicie ze zwięzłym objaśniającym je tekstem. Z całości dzieła przebija głęboka erudycja autora i jego fascynacja podjętą tematyką, a także talent literacko-gawędziarski, sprawiający, że dzieje zakładów zdrojowych stają się opisem szeroko rozumianych przemian kulturowych łączących elementy historii wierzeń, obyczajów i nauki.

Urodzony w 1924 r. w Pradze Vladimír Křižek jest absolwentem Wydziału Medycznego Uniwersytetu Karola, internistą, specjalistą w dziedzinie balneologii i rehabilitacji, doktorem nauk medycznych, od 1967 r. lekarzem naczelnym oddziału klinicznego Balneologicznego Instytutu Badawczego w Mariańskich Łąźniach. Jest też autorem 460 publikacji, w tym 10 książek obejmujących również historię medycyny; książek tłumaczonych i wydawanych w licznych krajach Europy i Stanach